

Ганусич В.О., Гурська І.В.

ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

У статті розглядаються підходи до створення інтегрованої системи обліку і управління дебіторською заборгованістю. Вона включає превентивні, поточні та заключні заходи. Превентивні заходи полягають у виборі способу співпраці з окремими дебіторами для формування, так званого портфеля дебіторської заборгованості. Поточні заходи полягають в організації системи оперативного обліку виникнення та погашення дебіторської заборгованості в розрізі окремих покупців та замовників із автоматизованим обліком кількості днів з дня виникнення заборгованості, залишку днів до її терміну погашення та кількості днів прострочення заборгованості. Заключні заходи мають вживатися в період погашення, вони включають нагадування покупцям про необхідність сплати, нарахування штрафних санкцій за невчасну оплату, аналіз втрат пов'язаних з уповільненням оборотності коштів при невчасному погашенні дебіторської заборгованості, коригування розрахунків по нарахуванню резерву сумнівних боргів.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, розрахунки, покупці, замовники, оцінка, визнання.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки неабиякий вплив на її функціонування здійснюють останні політичні події в країні та прийняті на їх основі рішення, що безпосередньо стосуються сфер розвитку економіки та її подальшої долі. Серед найбільш несприятливих чинників для стабільного і прогресивного економічного розвитку на сучасному етапі являються інфляційні процеси, а також нестабільна суспільна ситуація в країні. У результаті цього спостерігається ускладнення і погіршення відносин між суб'єктами господарювання.

Найбільш гострими питаннями обліку розрахунків з покупцями і замовниками залишаються: невизначеність обліку простроченої та безнадійної заборгованості; збільшення обсягу неплатежів; аналіз взаєморозрахунків з покупцями і замовниками підприємств; автоматизація бухгалтерського обліку та багато інших. Розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу, інтеграції облікової та управлінської системи. Така інтеграція досягнута і ефективно працює в рамках управлінського обліку переважно щодо управління витратами, але не охоплює усіх об'єктів обліку. Організація обліку дебіторської заборгованості переважно враховує вимоги чинних стандартів і є прерогативою фінансового

обліку. Негативним наслідком такого підходу є, в першу чергу, брак інформації та неможливість організації ефективних заходів щодо управління дебіторською заборгованістю на етапах її планування, виникнення і погашення.

Саме тому питання ведення обліку розрахунків з контрагентами в сучасних умовах господарювання, а також його правильна організація має вагомим значенням для нормального функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання обліку дебіторської заборгованості та методи її управління розглядалися багатьма вітчизняними науковцями у сфері бухгалтерського обліку, зокрема їх досліджували Бутинець Ф.Ф., Даньків Й.Я., Пушкар М.С., Камінська Н.П., Білик М.Д., Герман Я.Ю., Чебанова Н.В., Потриваєва Н.В., Гончаренко Т.В. та інші.

Проте ряд питань досі залишаються недостатньо вивченими. Це стосується деяких питань організації обліку дебіторської заборгованості, які дозволили б пришвидшити її погашення, що прямо впливає на величину оборотного капіталу підприємства, а також дозволяє раціонально використовувати кошти і при цьому не допускати виникнення безнадійних боргів.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є дослідження проблемних аспектів організації обліку дебіторської заборгованості, її інтеграції в систему управління. Для цього розглядається три стадії дебіторської заборгованості: її планування, виникнення та погашення; яким відповідають три групи заходів по організації обліку та управління дебіторською заборгованістю: превентивні, поточні та заключні.

© Ганусич Вероніка Олександрівна, к.е.н доцент кафедри обліку та аудиту ДВНЗ «Ужгородський національний університет», тел.: +380503722622, e-mail: veronika_lonchakova@ukr.net

Гурська Іванна Василівна, студентка 4 курсу денної форми навчання економічного факультету, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», e-mail: ivankahurska@gmail.com

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасний стан економіки України характеризується необґрунтованими політичними подіями, некерованими інфляційними процесами, нестабільністю суспільних зв'язків та іншими несприятливими для розвитку економіки чинниками. Результатом такого впливу є зниження ділової активності підприємств, зниження їхньої платоспроможності, яка зазвичай передуює кризовому стану господарюючих суб'єктів. Здебільшого низька платоспроможність підприємств характеризується такими ознаками як несвоєчасність погашення дебіторської заборгованості або її повернення не в повному обсязі, а це, в свою чергу, призводить до виникнення таких негативних для підприємства явищ як сумнівна та безнадійна дебіторська заборгованість. Для того, щоб уникнути зазначених проблем, необхідно створити таку систему інформаційного забезпечення, яка розглядала б бухгалтерський облік як основну, належним чином організовану систему.

Здійснюючи фінансово-господарську діяльність, підприємство проводить різного роду розрахунки. Здебільшого це розрахунки зі своїми контрагентами, бюджетом, податковими органами, органами соціального страхування та ін. Досліджуючи проблеми бухгалтерського обліку з покупцями і замовниками, у першу чергу необхідно зосередити увагу на наблизненні та відповідності П(С)БО і МСФЗ, підвищення та удосконалення рівня комп'ютеризації бухгалтерського обліку. В той же час проблемними залишаються питання щодо особливостей обліку розрахунків з покупцями і замовниками, що виникають в практиці функціонуючих підприємств.

Першочергово поняття «дебітор» (від латинського *debitum*- борг; зобов'язання) ототожнювалося не лише з особою, а й з товаром, грошима, рахунком [4].

Сучасне трактування поняття «дебіторська заборгованість» з'явилося ще у VIII ст. н. е. Одними із найперших, хто зробив важливий і суттєвий внесок у розвиток і дослідження дебіторської заборгованості, були Е.Дегранжа і Дж.Дзаппи [1, с.25]. Вони почали розглядати дебіторську заборгованість як один із показників, що характеризує фінансовий стан підприємства і чинить на нього суттєвий вплив.

Проте С.І.Корецький (1926р.) має свій підхід щодо визначення цього терміну і він дещо відрізняється від попереднього: взаємовідносини двох осіб, що укладають угоду, можна подати латинськими термінами; «дебет» (винен) і

«кредит» (вірить комусь). Так, у разі, коли особа, яка позичає комусь кошти, вірить - це кредит, і тоді вона іменується кредитором, особа ж, яка одержує позику, стає винною - це дебет, і тоді вона іменується дебітором» [1, с.25].

Проте сучасні науковці-економісти дещо не сходяться у своїх поглядах, і дещо по-різному визначають і трактують сутність дебіторської заборгованості. Деякі з них схиляються до точки зору західних вчених економістів, які в свою чергу стверджують, що вона являє собою зобов'язання перед підприємством покупців тільки за отримані товари, роботи, послуги. Інші категорично не погоджуються з цим твердженням і мають свої погляди щодо розгляду і сутності дебіторської заборгованості. Вони розглядають дебіторську заборгованість як борги фізичних та юридичних осіб перед підприємством за отримані товари, роботи та надані їм послуги.

Таким чином, єдиного порядку щодо визнання дебіторської заборгованості в економічній літературі знайти неможливо, проте Ф.Ф. Бутинець [2, с. 756] рекомендує визнавати дебіторську заборгованість активом одночасно з визнанням доходу від реалізації і оцінювати таку заборгованість за первісною вартістю.

Згідно П(С)БО 10 під дебіторською заборгованістю розуміють «суму заборгованості дебіторів підприємства на певну дату» [6].

Оцінка дебіторської заборгованості на дату балансу здійснюється згідно П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Цим положенням передбачено, що поточна дебіторська заборгованість відображається в балансі за чистою реалізаційною вартістю, тобто за вирахуванням резерву сумнівних боргів, а довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, - за її теперішньою вартістю (в основному це стосується операцій з передачі необоротних активів у фінансову оренду).

На схемі (рис.1) здійснено аналіз методів розрахунку суми резерву сумнівних боргів та охарактеризовано кожний метод з огляду його впливу на балансові показники.

На практиці підприємствами застосовуються різні підходи до оцінки дебіторської заборгованості. Так, згідно з П(с)БО 10 поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги визнається активом та оцінюється за первісною вартістю в момент її визнання, а до підсумку балансу включається за чистою реалізаційною вартістю. Згідно МСБО 39 метод оцінки поточної дебіторської заборгованості залежить від варіанту подання знижок.

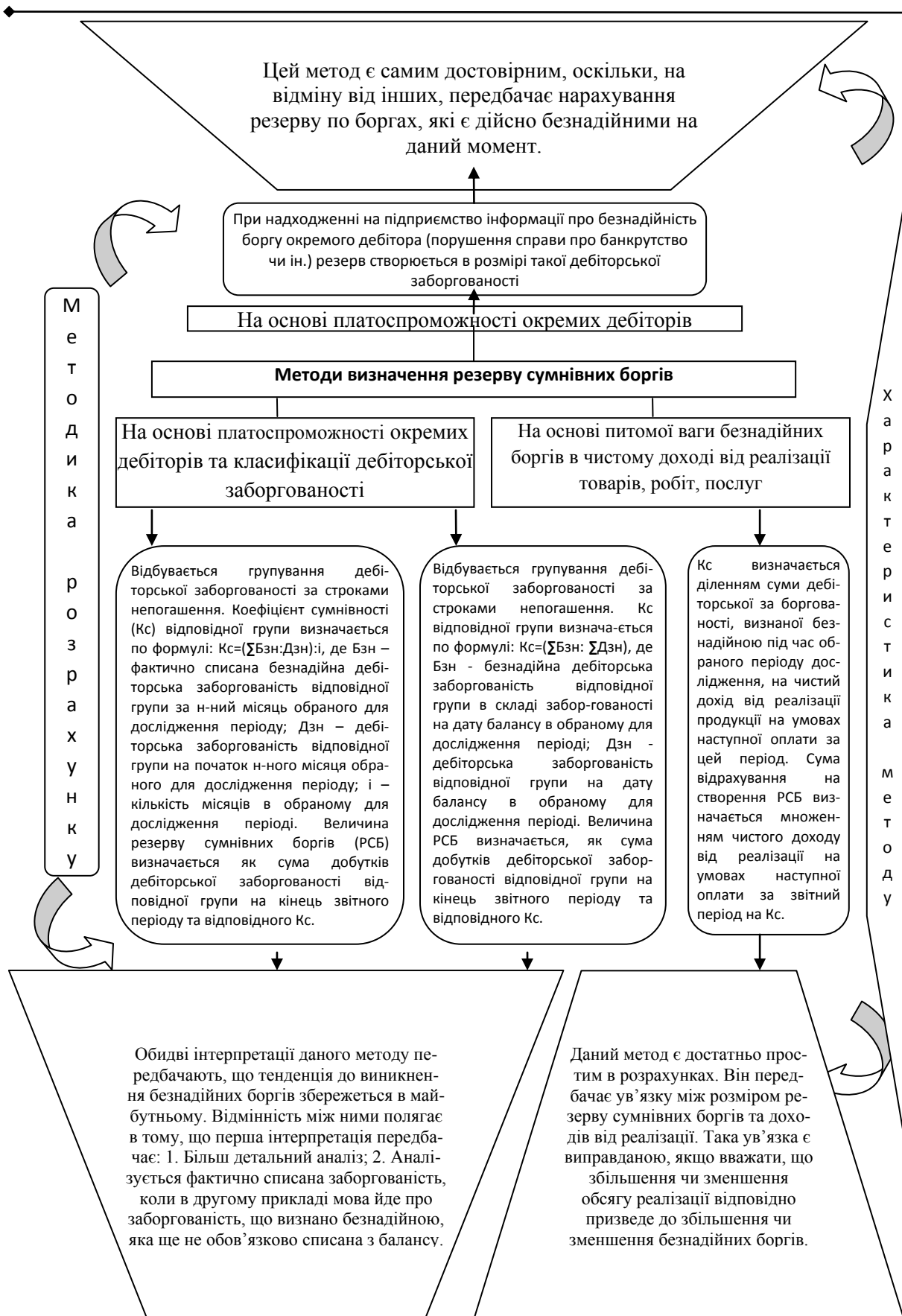

Рис 1. Методи розрахунку резерву сумнівних боргів, передбачені П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”, та їх характеристика*

* Розроблено авторами

На сьогоднішній день невчасне погашення дебіторської заборгованості є одним з найбільш гострих і болючих питань в економіці України. Наявність таких обставин призводить до гальмування розвитку ринкової системи, а також являється значною проблемою, особливо на сучасному етапі розвитку, для національної економіки в цілому.

Причиною цих тенденцій є гостра нестача фінансових ресурсів, пов'язана передусім з інфляційними процесами. Крім цього, є ще ряд негативних чинників, під дією яких відбувається зниження ділової активності підприємства, а також спостерігається зниження його платоспроможності, яке, як наслідок, провокує кризовий стан суб'єктів господарювання.

Криза неплатежів проявляється у вигляді ланцюгової реакції, коли невчасно погашена дебіторська заборгованість погіршує платоспроможність підприємства, і воно не може розрахуватися із своїми кредиторами. Суб'єкти, яким боргує таке підприємство, так само опиняються в скрутному фінансовому становищі і в свою чергу невчасно оплачують свої борги. В нас це явище набуває загальнонаціонального масштабу і потребує розробки комплексу ефективних антикризових заходів.

Одним з ефективних інструментів управління дебіторською заборгованістю є належно організована система бухгалтерського обліку розрахунків з покупцями і замовниками. Істотним недоліком сучасної системи організації обліку дебіторської заборгованості є її відірваність від потреб системи управління. Інтеграція цих двох систем дозволить вжити ряд заходів уже на етапі планування дебіторської заборгованості. Заходи по організації обліку та управління дебіторською заборгованістю можна поділити на превентивні, поточні та заключні.

Превентивні заходи здійснюються на етапі планування дебіторської заборгованості, вони полягають у виборі способу співпраці з окремими дебіторами для формування, так званого портфеля дебіторської заборгованості. Під цим поняттям розуміється перелік дебіторів з визначенням критично допустимої величини їх заборгованості підприємству. Таким чином планується загальна сума дебіторської заборгованості, яка не порушуватиме платоспроможності підприємства та інших фінансових показників. На цьому етапі визначається резерв сумнівних боргів.

Поточні заходи полягають в організації системи оперативного обліку виникнення та погашення дебіторської заборгованості в розрізі окремих покупців та замовників із автоматизованим обліком кількості днів з дня виникнення заборгованості, залишку днів до її

терміну погашення та кількості днів прострочення заборгованості.

Заключні заходи мають вживатися в період погашення (або невчасного погашення), вони включають нагадування покупцям про необхідність сплати, нарахування штрафних санкцій за невчасну оплату, аналіз втрат, пов'язаних з уповільненням оборотності коштів при невчасному погашенні дебіторської заборгованості, коригування розрахунків по нарахуванню резерву сумнівних боргів.

В сучасних умовах господарювання важливим і ще до кінця невирішеним залишається питання автоматизації бухгалтерського обліку. Її впровадження дозволить значно полегшити та прискорити роботу бухгалтерії, особливо при застосуванні обміну інформацією між робочими місцями працівників з використанням відповідного програмного забезпечення та комп'ютерних мереж. В результаті застосування такого підходу відбудеться прискорення ведення обліку дебіторської заборгованості та розрахунків з покупцями і замовниками, що дозволить запобігти неплатоспроможності та фінансовій кризі підприємства в майбутніх періодах.

Підприємству, як суб'єкту господарювання, необхідно важливу увагу звернути на роботу з договорами. Вона повинна бути організована на належному рівні. Насамперед під час розробки договорів слід розробити і продумати гнучкі умови оплати між контрагентами. Наприклад, можна надавати покупцям знижки при здійсненні ними дострокової оплати, що в перспективі призведе до зростання продажів та прискорення оборотності капіталу підприємства.

Не менш важливим елементом під час здійснення підприємницької діяльності є належне управління підприємством, а також забезпечення достатнього контролю. Це в першу чергу стосується своєчасного висування претензій покупцям і замовникам з приводу оплати товарів, робіт, послуг, а також постійного, прискіпливого контролю за простроченою заборгованістю, щоб в разі виникнення необхідності, вчасно у визначені законом строки звернутися до суду за захистом свої прав та законних інтересів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Хронічні затримки взаємних розрахунків мають серйозні негативні наслідки у масштабах країни, вони розвиваються у кризу неплатежів. Вона проявляється у вигляді ланцюгової реакції, коли невчасно погашена дебіторська заборгованість погіршує платоспроможність підприємства, і воно не може розрахуватися із своїми кредиторами. Суб'єкти, яким боргує таке підприємство, так само

опиняються в скрутному фінансовому становищі і в свою чергу невчасно оплачують свої борги.

Ключем до подолання такої ситуації є підвищення платоспроможності окремих підприємств. Шляхом до цього може стати ефективна інтегрована система обліку та управління дебіторською заборгованістю. Превентивні, поточні та заключні заходи повинні спрямовуватися не тільки на своєчасне погашення дебіторської заборгованості, але і на недопущення виникнення сумнівної заборгованості. Це досягається шляхом організації превентивних заходів по вивченню платоспроможності дебіторів, обумовлення в контракті індивідуальних умов оплати (для

надійних дебіторів вони можуть бути більш ліберальними, для ненадійних - жорсткими), використання прогресивних методів розрахунку відрахувань до резерву сумнівних боргів на підставі вивчення портфеля дебіторської заборгованості.

Описані заходи сприятимуть суттєвому підвищенню ефективності організації обліку розрахунків з покупцями та замовниками, оптимізації рівня дебіторської заборгованості, зміцненню фінансового стану підприємств та їх платоспроможності у сучасних умовах господарювання. Подальших досліджень потребує розробка елементів облікової політики, які дозволять реалізувати зазначені заходи.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств [Текст]/ Білик М.Д. // Фінанси України. - 2003. - №12, - с.24-36.
2. Бутинець Ф.Ф. та ін. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів [Ф.Ф. Бутинець та ін.]; під заг. ред. [і з передм.] Ф.Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
3. Герман Я.Ю. Облік дебіторської заборгованості: вітчизняний і зарубіжний досвід / Я.Ю. Герман. - Донецьк: Дон НУЕТ. - 2013. – С. 21-26.
4. Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, роботи і послуги / Г.Нашкерська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 11. – С. 31-37.
5. МСБО №39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" затверджено наказом Міністерства фінансів № 237 від 08.10.1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: [сайт]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

REFERENCES

1. Bilik M.D. (2003). Upravlinnja debitors'koju zaborgovanistju pidpriemstv [Management of Enterprise's Receivables]. Finansi Ukraїni [in Ukrainian].
2. Butynets F.F. et al. Buhgalters'kij finansovij oblik [Financial Accounting]. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].
3. Herman Ya.Yu.(2013). Oblik debitors'koї zaborgovanosti: vitchiznjaniy i zarubizhnij dosvid [Account receivables: domestic and foreign experience]. Donetsk: Don NUET [in Ukrainian].
4. Nashkers'ka G. (2009) Osoblivosti viznannja ta ocinki potочної debitors'koї zaborgovanosti za produkciju, roboti i poslugi [Especially the recognition and measurement of current accounts receivable for goods, works and services] Buhgalters'kij oblik i audit – Accounting and auditing, 11, 31-37 [in Ukrainian].
5. MSBO №39 "Finansovi instrumenti: viznannja ta ocinka" [IAS 39 – Financial Instruments: Recognition and Measurement] Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 10 "Debitors'ka zaborgovanist'" zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv № 237 vid 08.10.1999 r. [Position (standard) accounting 10 - Receivables approved from october 8 1999, № 237] Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

Одержано 12.03.2016 р.